

«Քայլ առ քայլ» բարեգործական հիմնադրամ

«Նախադպրոցական հաստատության մանկավարժական աշխատողների մասնագիտական կարողությունների և հմտությունների զարգացման» ծրագիր

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ Ազգային տոների, ծեսերի կազմակերպման առանձնահատկությունները կրթական գործընթացում

Դաստիարակ՝ Գայանե Ռուբենյան
Մանկապարտեզ՝ ՀՀ Սյունիքի մարզ «Գորիսի թիվ 3» ՀՈԱԿ

2023թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	2
ԳԼՈՒԽ 1. ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐՆ ՈՒ ԾԵՍԵՐԸ.....	4
ԳԼՈՒԽ 2. ՏՈՆԵՐԻ ԵՎ ԾԵՍԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	7
ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԵՑԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼ.....	9
2.1. Ամանոր.....	10
2.2. Տեառնընդառաջ.....	11
2.3. Բարեկենդան.....	12
2.4. Ծառզարդար.....	13
2.5. Սուրբ զատիկ.....	14
2.6. Համբարձման տոն.....	16
ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔ.....	17
ԴԻՏԱՐԿՈՒՄ՝ տնօրեն	20
Մեթոդիստ.	21
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	22
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	23

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Նախադարոցական դաստիարակությունը համակարգ է, որն ուղղված է երեխայի անձի նպատակաուղղված ձևավորմանը՝ հասարակական մշակութային կյանքին նախապատրաստելու համար: Դաստիարակությունը իրականացվում է ընտանիքի և մանկապարտեզի համատեղ գործունեության ընթացքում: Այդ իսկ պատճառով կարծում եմ, որ մանկապարտեզն ու դաստիարակը մեծագույն դերակատարում ունեն ապագա սերունդին դաստիարակելու գործում: Սանի մոտ կձևավորվի ազգանվեր, հայրենասեր մարդու տեսակ:

Տոները զանազան են և բազմապիսի: Յուրաքանչյուրն ունի իր ուսուցողական, հայրենասիրական առաքելությունը՝ մեր ազգայինը պահելու և շարունակելու գործում: Դրանցից ընտրել եմ Չատկի տոնի ծիսական արարողության կազմակերպման գործընթացը:

Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել ազգային տոներն ու ծեսերը, դրանց կազմակերպման առանձնահատկությունները կրթական գործընթացում:

Յուրաքանչյուր ոք ով, մուտք է գործում կրթական միջավայր ունի առաքելություն՝ այն է կրթելու և դաստիարակելու հայրենիքին արժանի, բարոյական, ազգային և ավանդական արժեքները բարձր պահող անհատներ: Յուրաքանչյուր անձի, երեխայի մեջ պետք է սերմանել սեր հայրենիքի և ազգի նկատմամբ, իսկ ժամանակի ընթացքում այս սերը պետք է մեծացնել և ավելացնել: Հետազոտական աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել ազգային տոների և ծեսերի կազմակերպման առանձնահատկությունները, դրանց օգտակարությունը երեխաների արժեհամակարգի, ազգային մտածելակերպի ձևավորման գործընթացում: Մեր երկրում երեխաների մեջ ազգային արժեքների ձևավորումը ներառված է Հայաստանի Հանրապետության պետական չափորոշում, և որպես բովանդակային բաղադրիչ, հաշվի առնելով երեխաների կարողունակությունները՝ ունենալ համապատասխան

վերջնաարդյունքներ:

Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է կրթական համակարգի բարեփոխումների, ներկայիս փուլում նախագծային ուսուցման ներդրման, անհրաժեշտությամբ, որի հիմնական նպատակներից են սանի սեփական հնարավորությունները ճանաչելու և զարգացնելու կարողությունը, ամրակցելու գործընթացի կազմակերպումը:

Մանկավարժի առաքելություններից մեկն էլ երեխայի մեջ իր ազգին բնորոշ բարոյական և հոգևոր արժեքների ձևավորումն ու զարգացումը սերմանելն է: Նրա խնդիրն է պահպանել և փոխանցել այն արժեքները, որոնք ժառանգել ենք մեր նախնիներից: Ազգային արժեք են իհարկե մեր ազգային տոներն ու ծեսերը:

ԳԼՈՒԽ 1. ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐՆ ՈՒ ԾԵՍԵՐԸ

Կրթական համակարգի հենց առաջին օղակից՝ մանկապարտեզից է սկսվում մանկան աշխարհճանաչմանն ուղղված տարրական գիտելիքների յուրացումը: Հիմնականում այստեղ է ձևավորվում նրա վերաբերմունքը աշխարհի, մարդկանց շրջապատի նկատմամբ: Այստեղ է, որ նրա մեջ սերմանվելու են մարդուն այսօր այնքան անհրաժեշտ բարության առաջին հատիկները: Հայ երեխայի բարության առաքինության առաջին սերմնացանը քրիստոնեական տարրական գիտելիքների ուսուցանումն է: Հայ երեխային անհրաժեշտ է հայեցի կրթությունն դաստիարակություն, և մենք՝ մանկավարժներս, պարտավոր ենք ըստ արժանվույն կատարել մեզ վստահված գործը, այսինքն հայ մանուկներին դաստիարակել հայեցի և քրիստոնեաբար: Մշակույթը չէր պահպանվի եթե գոյություն չունենային սերնդեսերունդ նրա փոխանցման միջոցները: Մշակույթի փոխանցման ձևերի մեջ կարևոր դեր ունեն ծեսերը և ազգային տոները: Մենք հայերս մեր հիշողության, մեր պատմության տերն ենք ու ժամանագորդը՝ Հայկ Նահապետից մինչև հավերժություն: Մենք պետք է ուժ առնենք մեր ազգային արժեքներից՝ նրանցից վերցնենք լավագույնը, ազգային մտածողության շարժառիթներն ու ուղենիշները: Երեխաների աշխարհընկալման գեղագիտական ճաշակի ձևավորման համար առանձնահատուկ նշանակություն ունեն ազգային տոները, ընտանեկան հանդիսությունները, տոներին նվիրված հետաքրքիր միջոցառումները: Երեխաների գեղագիտական և քրիստոնեական դաստիարակության գործում անգնահատելի նշանակություն ունեն ընտանեկան, ժողովրդական, ազգային հանդիսությունների մանկականացված միջոցառումները: Դրանք հոգեհարազատ են երեխաներին, քանի որ այս դեպքում նրանք դառնում են մասնակից և կատարող: Ազգային արժեք են նաև ծեսերը: Մշակույթը չէր պահպանվի և սերնդեսերունդ չէր փոխանցվի, եթե գոյություն

չունենային՝ դրան նպաստող որոշակի միջոցներ, որոնցից կարող ենք առանձնացնել պատմության ընթացքում ձևավորված ծեսերը: Ծեսն իրենից ներկայացնում է ավանդական կրոնական արարողություն, որին հավատացյալները վերագրում են մոգական հատկություններ: Ծեսը լայն տարածում ունի կրոնում, կենցաղում: Այն խորհրդանշական ձևերով վերարտադրում է ժողովրդի անցյալի կարևոր փուլում կատարված իրադարձությունները և դրանց միջոցով ապահովում ազգի, ժողովրդի միասնականությունը: Հայոց եկեղեցում ծեսերը հաստատել, սահմանել և կարգավորել են կաթողիկոսները՝ համաձայն Աստվածաշնչյան մեկնությունների: Այս գործում մեծ ներդրում են ունեցել Գրիգոր Լուսավորիչ և Ներսես Մեծ կաթողիկոսները: Հայոց ազգային տոներն ու ծեսերը տարբեր ժամանակներում տարբեր դրսևորումներ են ունեցել: Սակայն այդ տոների արմատներն այնքան խորն են եղել ժողովրդի ինքնագիտակցության մեջ, որ ժամանակի կրոնական փոփոխությունները նույնպես չեն կարողացել ազդել դրանց վրա: Հայկական մշակույթը հնուց ի վեր մինչ օրս էլ աչքի է ընկնում իր բազմաթիվ ու յուրօրինակ ազգային տոներով: Մենք բոլորս այս տոները նշում ենք, որպես քրիստոնեական և եկեղեցական տոներ, սակայն այս տոների մեծ մասը գալիս է դեռևս նախաքրիստոնեական ժամանակներից: Ժողովրդի մեջ տոները նշելու ձգտումը շատ մեծ է, և տոնը ոչ թե հայտարարված տոնական օրն է, այլ՝ այդ օրվա բովանդակությանը և ժողովրդի մշակութային նորմերին համապատասխան տոնածիսական արարողակարգը: Հայ ազգային տոներն ունեն ծիսական արարողակարգ: Այդ տոներից են՝ Նոր տարին, Սուրբ ծնունդը, Տեառնընդառաջը, Բարեկենդանը, Ծաղկազարդը, Համբարձումը, Վարդավառը: Մարդիկ այնքան էին հավատում ծեսերի զորությանը, որ հնարել էին անձրևաբեր և անձրևախափան ծեսերը՝ որպեսզի կարողանային ծեսերի միջոցով կարգավորել բնության երևույթները:

Ծեսերը աչքի են ընկնում իրենց պատմական և ճանաչողական արժեքներով: Դրանք ստեղծվում են ոչ թե պատահական դեպքերի շուրջ, այլ ժողովրդի համար կենսական նշանակություն ունեցող իրադարձությունների կապակցությամբ: Ծեսերի շնորհիվ պահպանվել և սերնդե սերունդ են փոխանցվել ազգային կյանքի բոլոր եական կողմերը ու ազգային առանձնահատկությունները: Դարերի ընթացքում հարատևած ծեսերի բովանդակությունն իր բազմակողմանի ազդեցությունն է ունեցել առօրյա կյանքի և կենցաղի վրա: Ծեսը ներառում է վարքի այն ձևերը, որոնք իրենց էությամբ նշանային են, խորհրդանշական: «Ծես» հասկացության տակ սովորաբար ենթադրվում է ստանդարտ, հաստատուն գործունեության հետևողականությունը, որն ունի արարողական բնույթ: Ծեսը լայն տարածում ունի

հավատալիքներում, կրոնում, կենցաղում: Ծեսը խորհրդանշական ձևերով վերարտադրում է նաև ժողովրդի անցյալի կարևոր փուլում կատարված՝ իրադարձությունները և դրանց միջոցով ապահովում ազգի, հասարակության միասնականությունը: Ծեսերն աչքի են ընկնում իրենց պատմական և ճանաչողական արժեքներով: Եթե մշակույթի ժառանգորդման առաջին ձևը համարենք ծեսը, ապա երկրորդը՝ ծիսակարգն է: Այն ներառում է ավանդական գործողություններ, որոնք ուղեկցում են մարդուն կյանքի և գործունեության՝ կարևոր պահերին: Ծեսերը անգնահատելի դեր ունեն՝ յուրովի լրացնելով ավանդույթի ընդհանուր կողմերը, որի շնորհիվ ավանդույթը դառնում է միասնական մի ամբողջություն: Դրանցում ժողովուրդը հանդես է գալիս որպես ստեղծագործ, որպես գործիչ, որպես քննադատ Ա. Կ. Գեղամյանը՝ Ծեսը, ծիսակարգը և սովորությունը՝ որպես մշակույթի ժառանգման և փոխանցման մեխանիզմներ): Նախադպրոցական տարիքի երեխաների ներդաշնակ՝ հոգևոր զարգացման կարևոր խնդիրներից մեկը ազգային մշակույթի յուրացումն է ծեսեր, տոներ, որտեղ նրանք դառնում են այս ամենը կրող և ակտիվ փոխանցող: Ազգային ծեսերը այն միջավայրն է, որը մանկան ընդհանուր զարգացման համար ստեղծում է պարարտ հող: Այն ծեսերը և տոները, որ հայ ժողովուրդը նշում էր դեռևս 100 տարի առաջ, շատ քիչ են պահպանվել մեր կենցաղում: Հայաստանի Հանրապետության առանձին մարզերում շարունակում են նշել Վարդավառը, որոշ տեղերում (մասնավորապես Գեղարքունիքի մարզ), մասամբ նշում են Համբարձումը, իսկ Չատկի, Տյառնընդառաջի, Սուրբ Խաչի որոշ ծեսեր պահպանվել են համարյա ամենուր: Ուսումնասիրողները հայ ժողովրդի տոնացույցում բացահայտում են նրա վաղնջական շերտերը, տեսնում արևի ու կրակի, ջրի ու հողի պաշտամունքին նվիրված հանդիսություններ: Իրենց ծագումով դրանց զգալի մասը գալիս են մեր ժողովրդի ձևավորման շրջանից և պատմության ընթացքում ձևափոխությունների ենթարկվելով մինչև այսօր հնարավորություն են տալիս վերլուծել և թափանցել մեր մշակույթի վաղնջական շերտերը:

<https://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%80%D5%A1%D5%B5%D5%AF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%86%D5%AA%D5%B8%D5%82%D5%B8%D5%BE%D6%80%D5%A4%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%86%D6%87/%D5%A5%D5%AF%D5%A5%D5%82%D5%A5%D6%81%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%80> NOSNAFS
D5%B8%D5%B6%D5%A5%D6%8

ԳԼՈՒԽ 2. ՏՈՆԵՐԻ ԵՎ ԾԵՍԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նախադպրոցական տարիքի երեխայի ներդաշնակ հոգևոր զարգացման կարևոր խնդիրներից մեկը ազգային մշակույթի յուրացումն է՝ ծեսեր, տոներ, որտեղ նրանք դառնում են այս ամենը կրողը ու ակտիվ փոխանցողը: Նախադպրոցական տարիքի երեխայի խոսքի զարգացումը ծեսերի, տոների իրագործման ընթացքում տեղի է ունենում բնական, հաղորդակցական միջավայրում և մթնոլորտում: Ծեսի կազմակերպման ընթացքում երեխան խոսում և շփվում է հասակակիցների, մեծահասակների հետ, և սխալ կլիևի մտածել, թե երեխայի խոսքը կարելի է զարգացնել միայն խոսքի զարգացման հատուկ պարապմունքների ժամանակ կամ երբ հատուկ ուշադրություն ենք դարձնում նրա խոսքին: Նախադպրոցական կրթության մեջ ծեսերի կարևորության առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ երեխայի անձի զարգացման բոլոր ոլորտները զուգահեռ զարգանում են ծեսին նախապատրաստվելու և այն իրագործելու գործունեության ընթացքում:

Երեխաները ծեսի կազմակերպման ընթացքում շփվում և հաղորդակցվում են Նրանք յուրովի նախագծում են իրենց անելիքը, քննարկում ընկերների հետ: Ծեսի կազմակերպման ընթացքում դաստիարակը ծեսի ու գործողությունների մասին անհրաժեշտ տեղեկություն է հաղորդում: Երեխաները պատմում են իրենց իմացածը և դրան ավելացնում նորը: Երեխան իր գործունեության բոլոր տեսակներին զուգահեռ խոսում է, պատմում, թե ինչ է անում, կարծիք հայտնում, նկարագրում, հարց տալիս ու պատասխանում հարցերի: Այս ամենը, բնականաբար, խոսքի զարգացման հատուկ պարապմունքներից ոչ պակաս նպաստում է երեխայի խոսքային կարողությունների զարգացմանը: Նախ նշենք, երեխան ավելի շատ սովորում է լսածը գործողության վերածելով, քան մենակ լսելով: Այդ իսկ պատճառով ծեսերի և տոների իրագործումը երեխաների մասնակցությամբ շատ արդյունավետ միջոց է այդ ամենին հասնելու համար, քանի որ ծեսերի կազմակերպումը ամբողջությամբ խաղ է և գործողությունների շարան:

Ներկայացնենք, թե ծիսական գործողությունները ինչպես են ազդում երեխայի խոսքի, ինչպես նաև խոսքին նպաստող մյուս ոլորտների՝ սոցիալական, հուզական, մտավոր զարգացման վրա: Շատ կարևոր է երեխային ներգրավել ծեսի նախապատրաստական աշխատանքներին: Այդ նախապատրաստական աշխատանքները հիմնականում ծիսական պարագաների պատրաստումն է: Այս գործողության ընթացքում երեխաները հնարավորություն են ունենում նկարելու, ներկելու, կտրելու և տարբեր նյութերից ծիսական պարագաներ պատրաստելու: Այս ընթացքում երեխաները խոսում են ծեսի մասին: Նրանք իրենց երևակայությամբ

կարող են հորինել ու ավելացնել նոր դրվագներ, պատմել ու ավելացնել (այսինքն խաղալ) այն ինչ իրենց հոգուն ու միջավայրին և հարազատ: Հենց այն ամենը շատ մեծ ազդեցություն է թողնում երեխայի խոսքին հավաստող սոցիալական, հուզական և մտավոր զարգացման վրա:

<https://tatevsahakyanting.wordpress.com/2018/06/14/1967/>

[Նախագծեր — Հինգ-վեց տարեկանների բլոգ \(wordpress.com\)](https://tatevsahakyanting.wordpress.com/2018/06/14/1967/)

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԵՑԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ՆԱԽԱԴԻՅԱԼ

Ուսուցման համակարգի հենց առաջին օղակից՝ մանկապարտեզից է սկսվում մանկան աշխարհճանաչմանն ուղղված տարրական գիտելիքների յուրացումը: Հիմնականում այստեղ է ձևավորվում նրա վերաբերմունքը աշխարհի, մարդկանց, շրջապատի և վերջապես գեղեցկության նկատմամբ: Այստեղ է, որ նրա մեջ սերմանվելու են մարդուն այսօր այնքան անհրաժեշտ բարության առաջին հատիկները: Հայ երեխայի հոգում բարության և առաքինության առաջին սերմանացանը քրիստոնեական տարրական գիտելիքների ուսուցումն է:

Հայ երեխային հայեցի կրթությունը և դաստիարակությունն այնքան են անհրաժեշտ, որքան մեսրոպյան այբուբենը՝ հայոց լեզուն իմանալու համար:

Մենք՝ մանկավարժերս, պարտավոր ենք ըստ արժանվույն կատարել մեզ վստահված գործը, այսինքն՝ հայ մանուկներին դաստիարակել հայեցի և քրիստոնեաբար:

Մենք՝ հայերս, մեր չմարվող հիշողությունն արյան միջոցով փոխանցել ենք սերնդեսերունդ: Մենք մեր հիշողության, մեր պատմության տերն ենք ու ժառանգորդը՝ Հայկ Նահապետից մինչև հավերժություն: Ուստի, պետք է ուժ առնենք մեր ազգային մեծագույն մանկավարժներից՝ Խ. Աբովյանից, Մ. Նալբանդյանից, Ռ. Պատկանյանից և Ղ. Աղայանից: Նրանցից վերցնենք այն լավագույնը՝ ազգային մտածողության մանկավարժական շարժառիթներն ու ուղենիշները, որոնք այսօր էլ արդիական են:

Առանձնակի հետաքրքրությամբ են անցնում Սուրբ Ծնունդն ու Ամանորը, Չատիկը, Համբարձման տոնը և Վարդավառը: Եթե Սուրբ Ծննդի և Չատիկի տոնակատարությունները մենք տոնում ենք մանկապարտեզում, ապա Համբարձումն ու Վարդավառն անպայման կազմակերպվում են բնության գեղատեսիլ վայրերում: Երեխաներին ուղեկցում, հաճախ էլ միջոցառմանը մասնակից են դառնում տատիկներն ու մայրիկները: Նրանք սիրով և ոգևորությամբ երգում են երեխաների հետ:

2.1. ԱՄԱՆՈՐ

Տոնի անունները հայոց մեջ տարբեր էին՝ Ամանոր, Տարեմուտ, Տարին Գլուխ, Նոր տարի, Կաղանդ, Կաղինդ: Նոր տարվան Նախորդող գիշերն էլ հայտնի էր Լուիե գիշեր Իզվիլիկ, Գոտեկախ անուններով:

Նոր տարվա սովորություններից կարելի է առանձնացնել Նախորդ օրն ու գիշերը 10-12 տարեկան տղաների և աղջիկների խմբերի ծիսական շրջայցերը և տոնը շնորհավորելու ավանդույթը: Խմբերը պարելով շրջում էին փողոցներում և որևէ մեկի տանը մոտենալիս սկսում էին երգել: Երգերի տեքստերը պարունակում էին բարեմաղթություններ, ընտանիքի անդամների գովք: Մանկապարտեզում Ամանորյա տոնակատարությունը՝ հատուկ տեղ է գրավում տոների շարքում: Այն երեխաների ամենասիրված տոներից մեկն է: Երեխաները մեծ ոգևորությամբ են պատրաստվում տոնին, բոլոր երգերը, պարերը սիրով են կատարում եւ մեծ ոգևորությամբ: Ամանորի Նախաշեմին երեխաները պատրաստում են թեմատիկ զարդարանքներ, բացիկներ,

որոնցով զարդարում ենք դահլիճը: Պատրաստում են բամբակյա ձևագնդիներ, որոնցով հաճույքում խաղում են միջոցառման շրջանակներում:

2.2. ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

Հայ Առաքելական Եկեղեցին Տյառնընդառաջը տոնում է փետրվարի 14-ին, Քրիստոսի ծննդից՝ հունվարի 6-ից քառասուն օր հետո: Այն անշարժ տոն է: Երբ Մարիամն ու Հովսեփը քառասուկայան Հիսուսին բերում են տաճար, ընդառաջ է գալիս Տիրոջ գալստյանն սպասող Սիմեոն ծերունին գրկում մանկանը և գոհություն ու փառք տալիս Աստծուն, որ իրեն արժանի դարձրեց Փրկչին տեսելու: Այստեղից էլ տոնի անունը, Տեառնընդառաջ՝ Տիրոջն ընդառաջ: Տոնական հանդիսությունները, սակայն ունեն հնագույն ավանդույթներ և առնչվում են կրակի մաքրագործող զորության հանդեպ ունեցած հավատի հետ: Հեթանոսական կրոնների մեջ մեծ տեղ էր գրավում կրակի պաշտամունքը: Կրակը խորհրդանշել էր Արևի և Լուսի, ինչպես նաև՝ ջերմության: Կրակը համարվում էր նվիրական սրբություն: Ընտանեկան բույնը, երդիկը կոչվում է նաև օջախ, ծուխ: Սովորաբար Տյառնընդառաջի հրավառությունը վերագրվում է հայոց Տիր, ինչպես նաև Միհր աստծուն: Տիրը երազների մեկնիչն էր և պաշտպանը՝ դպրության ու արվեստի, իսկ Միհրը մարմնավորում էր կրակի ու լուսի ուժը: Տոնի գլխավոր նպատակն էր՝ կրակի միջոցով ազդել սառնամանիքների վրա և զորացնել արևի ջերմությունը: Արարողությունները եկեղեցում սկսվում են երեկոյան ժամերգությամբ, որից հետո արգելվում է «Լույս գվարթ» շարականը: Փետրվարի 13-ի երեկոյան ժամերգությունից հետո տեղի է ունենում նախատոնակ՝ բաժանում են մոմեր, և եկեղացականը վառում է սեղանի վրա դրված մոմերը: Ժամերգությունից հետո՝ հավատացյալները վառում են իրենց մոմերը և տանում տուն: Եկեղեցական

արարողությունից հետո, հինավուրց սովորության համաձայն, եկեղեցու բակում կրակ է վառվում:

Մեր մանկապարտեզում պարտադիր նշում ենք նաև Տեառնընդառաջի տոնը: Մանկապարտեզի բակում կրակ ենք վառում և շուրջը պտտվելով երգում ենք ծիսական երգեր: Դաստիարակների օգնությամբ երեխաները՝ ցատկում են կրակի վրայով, տարբեր հատիկային կուլտուրաներից բաղկացած հատիկեղենը սփռում են շուրջը, իբրև առատության խորհրդանիշ:

2.3. ԲԱՐԵԿԵՆՂԱՆ

Մեր ազգային տոներից է Բարեկենդանը: Բարեկենդան նշանակում է բարի կենդանություն: Այն ուրախության ու զվարճանքի օր է, հիշեցնում է Ադամի և Եվայի դրախտային կյանքը, երբ նրանք ապրում էին վայելքի ու անհոգության մեջ: Մարդիկ Յիսուս Զրիստոսի օրինակով են պահում Մեծ պահքը: Մեծ պահքի 40 օրերին զումարվել է նաև Չատիկին նախորդող 9 օրերը, և այն տևում է 49 օր: Մեծ պահքն ավարտվում է Չատիկի՝ Զրիստոսի Յարության տոնով: Բարեկենդանն՝ այնքան սիրված, ժողովրդական, սպասված տոն էր, որ հայ ազգի կողմից այն ընկալվում էր որպես ամենաազգային, ինչպես նաև ամենաերջանկաբեր, խրախճանք, ճոխ ու առատ ուտելիքներ վայելելու տոն, պարերի, խաղերի, զվարճահանդեսների, թատերախաղերի, այցելությունների և ուրախության երկու շաբաթ:

Մեծ պասք, որի 49 օրերի ընթացքում այլևս ձու չպիտի ուտեն մինչև Չատիկ: Յարսանիքներն ու նշանդրեքները՝ Բարեկենդանի անբաժան ուղեկիցներն էին: Դրանք, իրենց հերթին, նոր թափ էին հաղորդում տոնի ուրախությանը: Ուրախ պարերը Բարեկենդանի խնջույքների անբաժան ուղեկիցներն էին: Պարերը սկսվում էին առաջին օրը և օրեցօր աշխուժանում, բազմամարդ դառնում ինչպես կատարողներով, այնպես էլ հանդիսատեսներով, խրախուսողներով: Յատկապես վերջին շաբաթ-կիրակի օրերը դրանք դառնում էին համընդհանուր, համագյուղական, համաթաղական: Պարում էին ինչպես զուռնա-դիոլի նվագի տակ, այնպես էլ պարերգերի:

2.4. ԾԱՌՉԱՐԴԱՐ

Հնագույն շրջանում հայ ժողովուրդն ունեցել է ինկենու, սոսու, կաղնու, չինարենու, ուռենու պաշտամունք՝ որպես տիեզերքի ներդաշնակության, անմահության, պտղաբերության, կենաց ծառի խորհրդանիշ: Մեր նախնիները Ատիս աստվածուհու տոնին նվիրված օրը, առավոտյան վաղ, արևից առաջ գնում էին սրբազան անտառ և ծիսակատարությամբ ծառից պոկում մի ճյուղ: Ծառը զարդարում էին շորի պատառիկներով, պտուղներով: Եղել է տոն, որը ժողովուրդն անվանել է Ծառզարդար: Չատիկից մեկ շաբաթ առաջ Հիսուսը, ավանակի վրա նստած, իր աշակերտների հետ մտավ Երուսաղեմ ժողովուրդը նրան ցնծությամբ դիմավորեց մարդիկ իրենց զգեստներն ու արմավենու ճյուղեր էին փռում Հիսուսի ոտքերի տակ և գոչում:

Օրհնություն՝ն Դավթի Որդուն, օրհնյա՛լ է Նա, ով գալիս է Տիրոջ անունով: Ծաղկազարդը (Ծառզարդար) Մեծ Պասի նախավերջին կիրակնօրյա տոնն է: Այդ օրը եկեղեցիներում Ս. Պատարագ է մատուցվում, մարդիկ ուռենու բողբոջած ճյուղերն օրհնել են տալիս հոգևորականներին և տանում իրենց տուն: Ինչպես Պաղեստինում ձիթենիներն ու արմավենիները, այդպես էլ Հայաստանում տարվա այդ ժամանակ բողբոջում են ուռենիները, բարդիները: Ուռենու ճյուղերը խորհրդանշում են այն արմավենու ճյուղերը, որոնք հրեաները փռում էին Հիսուսի ոտքերի տակ, երբ նա մտնում էր Երուսաղեմ: Նորապսակ երիտասարդները, նշանված տղաները շաբաթ լույս կիրակի կեսգիշերին, արմատախիլ էին անում նոր բողբոջած ուռենիները, ճյուղերը զարդարում գույնզգույն լաթի կտորներով, թելի վրա շարված չամչահատիկներով, մրգերով, եռասայր մոմերով: Նրանք եկեղեցի էին շտապում: Առաջինը տեղ հասնողը խփում էր զանգը, մյուսները գնում էին քահանային արթնացնելու: Ողջ եկեղեցին զարդարում էին ուռենու բողբոջած ճյուղերով, մի մեծ կույտ ճյուղեր էլ դարսում էին կենտրոնում:

Եկեղեցու մուտքը ամբողջովին հավաքում էին ծաղկե շրջանակով: Նշանված տղաները զարդարված՝ ծառերով կանգնում էին իրենց հարսնացուների առաջ Մերձավոր կանանցից մեկը ծառի վրա եռասայր մոմ էր վառում ու ընծաներ տալիս:

<https://rimarstakyan.wordpress.com/2020-%D5%A1%D5%86-%D5%AE%05%A1%D5%AF%AB/>

2.5. ՍՈՒՐԲ ՉԱՏԻԿ

Հիսուս Զրիստոսի հրաշափառ հարությունը եկեղեցու գլխավոր տոներից է: Աստծո Որդին իր արյունը հեղեց աշխարհի և մեղավոր մարդկանց փրկության համար, խաչվեց, թաղվեց և երրորդ օրը հարություն առավ: Հայոց տոների շարքում Չատիկը բնության զարթոնքը խորհրդանշող ամենամեծ ու ամենասպասված տոնն է: Այն շարժվում է 35 օրերի միջև՝ մարտի 22-ից մինչև ապրիլի 25-ը: Չատիկ բառին տրվում են տարբեր ստուգաբանություններ: Տոնի առաջին և ամենամեծ խորհուրդը բնության զարթոնքի, տարվա եղանակների գատվելու, որոշվելու, բաժանվելու գաղափարն է: Չատվել բառն այստեղ խորհրդանշում է ոչ միայն տարվա եղանակների գատումը, այլ նաև բնության գույների գատումը, բաժանումն ու տարբերակումը՝ համընդհանուր գորշությունից, միապաղաղությունից: Հարություն առած բնությունը՝ զարդարվում է կանաչով, ծառ ու ծաղկով, հողը ծածկվում է գույներով, ծաղկում են ծիրանենիները, խնձորենիները, տանձենիները դեղձենիները... Հարության տոնի հետ միաժամանակ վերադառնում են չվող թռչունները՝ արագիլը, ծիծեռնակն ու սարյակը: Չատիկ բառի մյուս մեկնաբանությունը՝ ազատվել իմաստն ունի: Բացի վերոհիշյալ խորհրդից, այսինքն ձմռան երկար թագավորությունից՝ բնության ազատվելուց, հավանաբար այն նշանակել է նաև Մեծ Պասը ավարտելու, դրա խստություններից ազատվելու իմաստը, երբ մարդիկ՝ քառասնօրյա պասով մաքրագործելով հոգին ու մարմինը, վերջապես իրավունք են ստանում օգտվելու երկար սպասված, կենդանական ծագում ունեցող կերակուրներից: Այդ է պատճառը, որ գրպաններում մի-մի ձու դրած, նրանք գնում էին ժամերգության և ավարտվելուց անմիջապես հետո ուտում ձուն: Չատկական ձուն օրինակն է բոլոր աշխարհի, և ինչպես որ իմաստուններն ասում են՝ դրսի կեղևն նմանում է երկնքին, մզղաձևը՝ օդին և սպիտակուցը՝ ջրին, դեղինն էլ երկիրն է, այսինքն՝ մեջը (Թորգոմ վարդապետ): Գրիգոր Տաթևացին էլ նման միտք է արտահայտել ձուն կարմիր ներկելու մասին.

Միայն Չատիկին ենք ձուն կարմիր ներկում, որովհետև ձուն օրինակ է աշխարհի, և ինչպես իմաստուններն են ասում՝ դրսի կեղևը նման է երկնքին, թաղանթը՝ օդին, սպիտակուցը՝ ջրին, դեղնուցն էլ երկիրն է: Իսկ կարմիր գույնը խորհրդանշում է, որ աշխարհը գևվեց Զրիստոսի արյամբ: Եվ մենք, կարմիր ձուն մեր ձեռքերի մեջ առնելով՝ հոչակում ենք մեր փրկությունը: Ուշագրավ է, որ ձուն համարվում է կենաց ծառի կյանքի խորհրդանիշ: Չատիկի առավոտյան մատուցվում է Ս. Պատարագ, որի ավարտից հետո տնետուն անցնելով՝ մարդիկ իրար հայտնում են Ս. Հարության ուրախաբեր ավետիսը՝ ասելով.

Զրիստոս հարյավ ի մեռելոց: Օրինյալ է հարությունը Զրիստոսի:

Մեծ ոգևորությամբ և խանդավառությամբ ենք մանկապարտեզում նշում Սուրբ Չատկի տոնը: Տոնի նախաշեմին երեխաները պատրաստում են զարդարանքներ Նախապատրաստում ենք դատարկ ձվի պատյաններ, որոնք իրենց ձեռքով գեղեցիկ գույներով նկարագարողում են: Այդ գեղեցիկ գունագեղ ձվերով հետո զարդարում ենք դահլիճում դրված ուռնեղու ճյուղերը: Նախօրոք դաստիարակի օգնությամբ բամբակի վրա ցանում են ցորեն, գարի, որը զատիկի խորհրդանիշներից է: Չատկի օրը դահլիճը համապատասխան ձևավորվում է: Սեղաններին դնում ենք Սուրբ Չատկի տոնին նվիրված ուտելիքներ՝ ներկված ձվեր, չամչով փլավ և այլն:

2.6. ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ ՏՈՆ

Հարությունն անելուց հետո Հիսուսը 40 օր երևաց աշակերտներին, խոսեց Աստծո արքայության մասին: Քառասուներորդ օրը նրանց հետ Ձիթենյաց լեռը բարձրացավ, վերջին պատգամները տվեց սիրելի աշակերտներին, ապա ձեռքերը դեպի երկինք տարածեց, օրհնեց նրանց և լեռան գագաթից սկսեց համբառնալ երկինք: Շուտով մի լուսավոր ամպ՝ իջավ և ծածկեց նրան առաքյալների տեսողությունից: Համբարձման տոնը կատարվում է Հարության կիրակիից Չատիկից քառասուն օր անց և, պայմանավորված լինելով Չատիկով, բնականաբար, այն շարժական է և ամեն տարի տարբեր օրեր է նշվում: Սակայն այն միշտ տոնվում է հինգշաբթի: Առնելով

մարդկային մեր բնությունը՝ Զրիստոսն իր գալուստով մաքրեց ու օրհնեց մարդկանց: Մկրտվելով ջրում և թաղվելով գերեզմանում՝ մաքրեց հողն ու ջուրը, իսկ հարությունից հետո՝ օղն ու կրակը: Նա մարդկային բնությունը միավորեց Աստծո խոսքին: Եթե Չատիկ տոնին առանձնանանում, զատվում են բնության գույները, ավարտվում ցանքի աշխատանքները, ապա Համբարձմանն ակնկալվում է ցանված բերքի աճն ու փթթումը: Այդ նպատակով ժողովուրդը դուրս է գալիս դաշտերը և երգ-պարով, ուրախություններով սիրաշահում Մայր բնությանը: Համբարձումը բնության բեղունության ու արբունքի, բուսականության աճի տոն է Այն համընկնում է գարնանային աշխատանքների ավարտի հետ, այսինքն՝ այն պահի, երբ երկրագործն, իրենից կախված ամեն ինչ անելուց հետո, հայացքը վեր է պարզում և Աստծուց ու բնությունից ակնկալում՝ հատուցում: Տոնի մյուս կարևոր խորհուրդը, այդ օրն արգելվում է արյուն հեղել՝ կենդանու զոհ մատուցել:

<https://nunemargaryan.wordpress.com/2020/01/27/%D5%B0%D5%A1%D5%BSNDSN%AFNDSNAINOSN>

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆԸ

Թեմա՝ Տոներ «Չատիկ»

Տեսակը՝ Ինտեգրված՝ Խ2.ԿԿԱ+Ե

Երեխաների թիվը՝ 22

Անհրաժեշտ պարագաներ՝ խորանարդներ «Չատիկ», խաղալիք ճուտիկներ, նապաստակ, թղթե մեծ ծաղիկներ՝ սեղանի մասշտաբով, ձվիկներ, զամբյուղ և սոսիս՝ երեխաների թվով:

Նպատակը՝ ձևավորել հիմնական գույները տարբերելու կարողություն: Ամրապնդել պատկերացումները բնության մեջ տեղի ունեցող եղանակային փոփոխությունների մասին: Ծանոթացնել «Չատիկ» ազգային և եկեղեցական տոնին: Ձևավորել համապատասխան վերաբերմունք շրջակա միջավայրի հանդեպ: Տարբերակել միջատ զատիկը և խորհուրդ «Չատիկ»-ը:

Վերջնարդյունք՝ հետևի խաղի պարզ կանոններին, ցուցաբերի հոգատար վերաբերմունք կենդանիների, բույսերի նկատմամբ: Ընկալի տարվա եղանակների տեղի ոփոփոխությունները: Ցուցաբերի ինքնուրույնություն և մասնակցի տոներին:

Կապը չափորոշիչների հետ՝ ԽՅ (ա,բ), Ի(ա), ՅՍԱ (ա,բ), ԻԱԱ(ա):

Ընթացքը՝ ԽԻԿ համակարգ

Խթանում՝ դաստիարակը պատմում է մի փոքրիկ պատմություն:

Մի անգամ մի փոքրիկ աղջիկ երագ է տեսնում այն մասին, թե ինչպե է նա հայտնվում հրաշքների թագավորությունում: Այնտեղ նա հանդիպում է ծննդյան հրաշքների՝ «Ձմեռ պապիկին», «սառցե տղային», «ատամի փերիին» և «գատկի նապաստակին»: Նապաստակը նրան տանում է իր թագավորությունը: Այնտեղ շատ հետաքրքիր ու գունեղ է: Նա նրան ցույց է տալիս թե ինչպես են գունավորում գատկի ձվիկները և ինչպես են ձվիկներից ճուտիկներ դուրս գալիս և այդ նույն ճուտիկները հավիկներ դառնալով նորից ծու են ածում: Վերջում նապաստակը աղջկան ցույց է տվեց, թե ինչպես են նապաստակները գունավոր ձվիկները գիշերը բաժանում յուրաքանչյուր երեխայի «Սուրբ Չատկի» տոնի նախօրեին:

Իմաստի ընկալում՝ Երեխաներ, դուք բոլորդ շատ լավ ճանաչում եք փոքրիկ, կարմիր պուտերով մի միջատի, որին գատիկ են անվանում: : Նրանց մենք գարնանն ենք տեսնում՝ պատուհանների, ծաղիկների վրա, խոտերին: Նույնիսկ մեր մատերի վրա պահում և նայում նրա թռիչքներին:

Բայց գիտեք երեխաներ, որ այս փոքրիկ գատիկը ինչ մեծ խորհուրդ ունի: Նրա հետ է կապված մեր եկեղեցու ամենահրաշալի տոնը՝ «Սուրբ Չատիկ» անվանումով: Այն նշվում է գարնանը: Այդ օրը մայրիկներն ու տատիկները ձվեր են եփում և ներկում՝ կարմիր, կապույտ, դեղին գույներով և դասավորում նախօրոք ցորենից աճեցրած խոտի մեջ՝ վրան դասավորելով գատիկներ: Օրհնում են և սկսում խաղալ «Ձվիկ-ձվիկ» խաղը:

Ֆիզ. դադար

Երեխաները ձեռքերը ծալում են ճուտիկի նման և սկսում են -Մենք ճուտիկ ենք (թափահարելով ձեռքերը) և ձայն հանելով (ճիվ-ճիվ-ճիվ) կրկնում են հինգ անգամ:

Դաստիարակ՝ Այդ գեղեցիկ և լուսավոր օրը մայրիկները ճոխ սեղան են բացում, զարդարում և համեղ ծու և փլավ են եփում:

Կշռադատում՝ Եկեք թղթե ծաղիկների վրա փակցնենք գատիկներ, ձվիկներ և ճուտիկներ (որոնք նախապես կտրտված են) և կրկնենք նոր սովորած բառերը (Չատկի տոն, Սուրբ Չատիկ, եկեղեցի):

Երեխաները նստում են սեղանի շուրջը և կատարում աշխատանքը՝ դաստիարակի օգնությամբ:

Ավարտից հետո կատարում են քննարկում իրենց խոսքերով:

Երեխաները վերցնում են զամբյուղը և սկսում երաժշտության ներքո հավաքել գունավոր ձվիկներ:

Երգ՝ «Չամբյուղով փլով», ձայնագրությունը և մշակումը Հր. Ավետիսյանի: Որպես ամրապնդում և զվարճանք օրվա 2-րդ մասում խաղում ենք զատկի խաղը «Գլորում ենք ձվիկները»:

Պարապմունքի հաջորդ օրը ավագ խմբի սաները իրենց ելույթով հանդես եկան դահլիճում:

Կրտսեր 1-ին խմբի սաները միացան որպես ճուտիկներ: Նրանք հանդերձանքով արտասանեցին և վերջում խորանարդներով կառուցեցին «Չատիկ» որպես խորհուրդ:

ԴԻՏԱՐԿՈՒՄ

ՏՆՕՐԵՆ՝ Մարեոա Մարտիրոսյան

Դաստիարակի մտահաղացումը պատկերավոր է, որովհետև ինքը կարողացավ խաղերի, հեքիաթի աշխարհի միջոցով ծանոթացնել երեխաներին, թե ինչպես են առաջանում ձվերը և ինչպես են ձվերից ծնվում ճուտիկները:

Նշվեց Չատկի տոնի մասին գաղափարը և կապ ստեղծվեց իրերի և հոգևոր աշխարհի միջև:

Ազգային տոներն անմիջապես և խոր ազդեցություն են ունենում երեխաների ներդաշնակ զարգացման գործում, ձևավորում է ազգային մշակութային ճաշակ և այն ուղեկցվում է մարդու ամբողջ կյանքի ընթացքում: Հենց այս պարապմունքի ընթացքում երեխաների մոտ դաստիարակվեցին գեղագիտական վերաբերմունք ազգային տոների նկատմամբ և նրանց մեջ ձևավորվեց ազգային ոգու գաղափարը:

Պարապմունքի արդյունավետությունը մանկավարժի կողմից պայմանավորվեց նրանով, որ լիարժեք իրականացվեց ծրագրային խնդիրները:

ԴԻՏԱՐԿՈՒՄ

Մեթոդիստ՝ Պայծառ Մաքունց

Դաստիարակն իր առջև նպատակ էր դրել ինտեգրված պարապմունքի շնորհիվ կրտսեր 1-ին խմբի երեխաների մեջ ձևավորել հիմնական գույնը տարբերակելու կարողություն, ինչպես նաև ամրապնդել պատկերացումները բնության մեջ տեղի ունեցող եղանակային փոփոխությունների մասին, և ամենակարևորը՝ ծանոթացնել ազգային, եկեղեցական տոնի՝ «Սուրբ Չատիկ»-ի հետ:

Պարապմունքի պլանավորումը համապատասխանում էր տարիքային խմբի ծրագրին: Պարապմունքը ներկայացված էր ԽԻԿ համակարգով, ապահովված էին անհրաժեշտ պարագաները, դիդակտիկ նյութերը: Ճիշտ էին ընտրված փոխգործուն մեթոդները՝ խաղային, ցուցադրման, հարց ու պատասխանի, զրույցի:

Կառուցվածքը ներկայացված էր ճիշտ, պահպանված էր տևողությունը (20ր):

Դաստիարակի խոսքը գրագետ էր, ձայնի տեմբրը մեղմ, հանդարտ: Դիդակտիկ նյութերի ճիշտ ընտրությունը նպաստեց զարգացնել երեխաների գրաճանաչողությունն ու երևակայությունը: Պարապմունքի ընթացքում երեխաներն անկեղծ արտահայտում էին իրենց հույզերը, առկա էր բարձր տրամադրություն, մեծ ոգևորություն, կարողանում էին ազատ արտահայտել նաև իրենց մտքերը: Պարապմունքին ներկայացված էին բոլոր եղանակները: Դաստիարակը կարողացավ հասնել իր նպատակին, որն է ծանոթացնել ազգային ծեսերին և հատկապես «Սուրբ Չատիկ»-ի տոնին, ինչպես նաև ամրապնդեց պատկերացումները բնության մեջ տեղի ունեցող եղանակային փոփոխություններին:

Դաստիարակի կողմից հետազոտվող թեման կարևորում էմ նախադպրոցական տարիքի երեխայի ուսուցման մեջ, քանի որ այն իրականացվում է՝ երեխաների մեջ ձևավորելով գիտելիքներ և հնարավորություններ ազգային տոների մասին, զարգացնում է ճանաչողությունը շրջապատող աշխարհի հանդեպ, տալիս է տարիքին համապատասխան տեղեկություն և գիտելիքներ: Շատ կարևոր էր նաև երեխաների ցուցաբերած հետաքրքրությունը թեմայի ընթացքում: Նրանք շատ ակտիվ էին և արդեն պատրաստի ապիկացիայի տարրերով աշխատելիս՝ տարբերակում էին հիմնական գույները:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Այսպիսով հետազոտության արդյունքում տեսական գրականության արդյունքում եկանք մի շարք եզրահանգումների, ուսումնասիրության և վերլուծության, ծեսերի և ազգային տոների ուսումնասիրման

1. Որ ազգային տոների և ծեսերի կազմակերպման առանձնահատկությունը դա ազգային մշակույթի յուրացումն է, երաժշտական ճաշակի զարգացումն է:

2. Առանձնահատկությունը այն միասնական գործողություններն են, որոնք համախմբում են մարդկանց, նրանց մտքերը, գաղափարները՝ միասնական գործողությունները:

3. Ազգային տոների և ծեսերի կազմակերպումը ունի մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք պահանջում են տեխնոլոգիական, երաժշտական, պատմական լեզվական լրացուցիչ կրթության լուծումներ:

4. Նախադարոցական տարիքի երեխաների զարգացման և կրթական չափորոշիչների հիմքում ընկած է այն համոզմունքը, որ երեխաների զարգացումը: բազմակողմանի է, քանի որ ազգային ոգով զարգացմանը զուգընթաց զարգանում է երեխայի խոսքը և լեզուն, զգացմունքները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հայկական ծեսերը (Ռիմա Ոստկյան
2. Ազգային տոներ՝ Ա. Մարգարյան
3. Հայ ժողովրդական տոները Հ. Խառատյան

4. Չատիկ Ռ. Զարոյան
5. Տոնացույց Լ.Մովսիսյան
6. <https://greeks.am/azgayin-toner/>
7. www.armgeo.am/հնագույն-հայկական-տոներ/
8. Բարև փոքրիկ /Մանկական ստեղծագործությունների ընտրանի, հեղինակ՝ Ասյա Հովհաննիսյան, Լուսինե Ղույունյան:
9. <https://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%80%D5%A1%D5%B5%D5%AF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%86%D5%AA%D5%B8%D5%82%D5%B8%D5%BE%D6%80%D5%A4%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%86%D6%87/%D5%A5%D5%AF%D5%A5%D5%82%D5%A5%D6%81%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%80> NOSNAFS
D5%B8%D5%B6%D5%A5%D6%8
10. <https://rimarstakyan.wordpress.com/2020-%D5%A1%D5%86-%D5%AE%05%A1%D5%AF%AB/>
11. <https://nunemargaryan.wordpress.com/2020/01/27/%D5%B0%D5%A1%D5%BSND%SNAFNDSNAINOSN>